

Fikret Hadžić

ANTIglobalizacija ili NEKA ograničenja primjene koncepta islamskog bankarstva u BiH

Rezime

U domaćim uvjetima, kada je cjelokupan bankarski sistem zasnovan na konvencionalnom bankarstvu, uvođenje alternativnog načina poslovanja predstavlja izazov ali i prilično težak posao. Ovo posebno sa aspekta domaćeg pravnog i ekonomskog sistema koji u dovoljnoj mjeri ne respektira specifičnosti islamskog *interest-free* modela poslovanja. Postojeći zakonski okvir ne predstavlja ograničenje za osnivanje i poslovanje islamskih banaka, ali ne omogućava njihovu poslovnu ekspanziju.

Posljednjih mjeseci u stručnim i političkim krugovima u Federaciji Bosne i Hercegovine (FBiH) aktuelne su rasprave o prijedlogu amandmana na postojeći Zakon o bankama FBiH kojima bi se u poslovnoj praksi domaćih banaka "ozakonilo" korištenje pojedinih instrumenata beskamtnog, odnosno islamskog bankarstva. S obzirom na to da islamsko bankarstvo danas predstavlja globalan proces, opstrukcijom legalizacije njegove primjene postavljaju se i barijere samom procesu globalizacije. Ili je globalizacija moguća i ostvariva samo ako je jednosmjerna – od zapada prema istoku ili od sjevera prema jugu. Stječe se dojam da rijetka, gotovo slučajna, kretanja u suprotnom smjeru nemaju izgleda za uspjeh i trebaju biti sankcionisana. U ovom radu, a na osnovu izvršenih analiza, ukazali smo samo na neke od osnovnih zakonskih i drugih ograničenja, ali i političkih opstrukcija primjene

koncepta islamskog bankarstva u uvjetima dominantnog konvencionalnog ekonomskog sistema u Bosni i Hercegovini.

Uvod

U Bosni i Hercegovini od kraja 2000. godine posluje banka koja nastoji svoje poslovanje uskladiti sa Šerijatom, odnosno primijeniti instrumente finansiranja koje u svojoj poslovnoj praksi standardno primjenjuju druge islamske banke.¹ Međutim, domaće zakonodavstvo, iako ne predstavlja neposrednu smetnju za osnivanje i poslovanje islamskih banaka, ipak ne ostavlja dovoljno prostora za poslovnu ekspanziju ovog načina poslovanja.

Posljednjih mjeseci aktuelne su rasprave o potrebi i opravdanosti izmjena i dopuna postojećeg Zakona o bankama u Federaciji Bosne i Hercegovine. Ovo posebno nakon što je Predstavnički dom Parlamenta FBiH prihvatio amandman na ovaj zakon kojim se bankama dozvoljava primjena pojedinih modela beskamatnog ili islamskog bankarstva.² Međutim, uvjet za pravosnažnost predloženog amandmana jeste njegovo prihvatanje i na sjednici Doma naroda Parlamenta FBiH. Predstavnici ovog doma iz reda hrvatskog naroda, do sada, nisu iskazali spremnost za to, a neki od njih izrazili su i oštro protivljenje ovom prijedlogu. Interesantno je da je jedan od glavnih oponenta izglasavanja ovog prijedloga aktuelni ministar finansija u Vladi FBiH koji bi "po svojoj službenoj dužnosti" trebao biti prvi inicijator kreiranja povoljne poslovne i finansijske klime za priliv inozemnog kapitala. Po svim pravilima ekonomske struke i nauke to bi mogla biti ona komparativna prednost koju bi Bosna i Hercegovina mogla koristiti u privlačenju kapitala bogatih arapskih i drugih muslimanskih zemalja. Svaka ekonomski razumna

¹ Bosna Bank International (BBI) d.d. Sarajevo, čiji osnovni kapital iznosi 47,5 miliona KM, a autorizirani 300 miliona US\$. Njeni osnivači su: Islamic Development Bank sa 45,46% udjela, Dubai Islamic Bank sa 27,27% udjela i Abu Dhabi Islamic Bank sa 27,27% udjela.

² Predmetni amandman glasi: "Banke koje posluju na islamskim principima mogu u svom poslovanju koristiti proizvode islamskog bankarstva (kupoprodaja sa maržom, lizing i zajedničko ulaganje) ali samo u svrhu kreditiranja-finansiranja klijenata banke". Kasnijim izmjenama navedenog amandmana ista mogućnost ostavljena je i svim ostalim, a ne samo islamskim bankama.

vlada (i njeni ministri) takvu šansu ne bi propustili. Ipak, kao da je kod nas sve drugačije. Umjesto otvaranja poslovnih i razvojnih mogućnosti, svjesno se ušlo u političku pat-poziciju iz koje se izlaz može očekivati tek nekom “već viđenom” političkom nagodbom.

1. Islamsko bankarstvo kao globalan proces

Jedan od fundamentalnih principa islamskih finansija i ono što predstavlja najveću razliku islamskih u odnosu na tradicionalne finansije sadržano je u islamskom odnosu prema lihvi, lihvarstvu, odnosno kamati (*ribā*).³ Kamata predstavlja plaćanje koje čini dužnik prema kreditoru u toku određenog perioda u zamjenu za korištenje određene sume kapitala. Islamsko bankarstvo zasniva se na osnovnom načelu: apsolutnoj zabrani primanja i davanja kamate, kako je to i objavljeno u *Kur'anu* časnom:

“Oni koji se kamatom bave dići će se kao što će se dići onaj koga je dodirom šejtan izbezumio, zato što su govorili: ‘Kamata je isto što i trgovina.’ A Allah je dozvolio trgovinu, a zabranio kamatu. Onome do koga dopre pouka Gospodara njegova – pa se okani, njegovo je ono što je prije stekao, njegov slučaj će Allah rješavati: a oni koji opet to učine – bit će stanovnici Džehennema, u njemu će vječno ostati.” (2:275)

Poruka je jasna, a za one koji ne poslušaju i ne postupe saglasno upozorenju, njima Allah, dž.š., prijete ostrim sankcijama. Potvrda navedene stroge zabrane kamate nalazi se i u brojnim hadisima Božijeg Poslanika, s.a.v.s. Ovdje navodimo samo jedan:

³ Lihva označava stari engleski naziv za kamatu (*usury*). *Ribā* je arapska riječ koja se spominje u *Kur'anu* i označava višak koji dužnik plaća povjeriocu po osnovu primljenog kredita. Sama riječ *ribā* potječe od korijena *r b w*. što etimološki znači: povećati, porasti, proširiti, tako bi se na naš jezik mogla prevesti kao: povećanje, porast, umnožavanje, narastanje ili kamata. Islamski pravni i ekonomski autoriteti potvrdili su da se termin *ribā* odnosi na ono što u savremenim uvjetima nazivamo kamatom. Tako da nema dileme da se u *Kur'anu* i sunnetu zabrana *ribā*, odnosi na zabranu kamate. Postoje dvije vrste *ribā* i to *ribā-nasi'a* koja se odnosi na kredit i *ribā-fadal* (ili *fadl*) koja se odnosi na gotovinu. Prva je zabranjena po tekstu iz *Kur'ana*, dok je drugu zabranio Poslanik, s.a.v.s. Detaljnije vidi: Muslehuiddin, Muhammad, *Economics and Islam*, Islamic Publications, Lahore, Pakistan, 1994., p. 67. Također vidi detaljnu analizu *ribā* u studiji: Haque, Ziaul, *Islam & Feudalism-The Economics of Riba, Interest and Profit*, Gulshan Publishers, Srinagar, Pakistan, 1992.

“Allah je prokleo one koji uzimaju kamatu, one koji je plaćaju, one koji pišu ugovor i one koji svjedoče ugovoru.”

(Ahmed, Ebu Davud, En-Nesai, Ibn Madža i Et-Tirmizi)

S obzirom na zabranu upotrebe kamate u finansijskom poslovanju, islamske banke i finansijske institucije svoju poslovnu filozofiju zasnivaju na poslovnim aranžmanima koji podrazumijevaju učešće u raspodjeli dobiti ili gubitka, te drugim, Šerijatom dozvoljenim, modelima finansiranja. Islamske banke koriste i pojedine instrumente konvencionalnog bankarstva, ali “filter” njihove prihvatljivosti čini Šerijat.

Islamsko bankarstvo, posljednjih godina, doživljava snažnu ekspanziju. Procjenjuje se da danas u svijetu posluje više od 300 islamskih banaka i drugih finansijskih institucija, koje čine finansijsko tržište vrijedno preko 300 milijardi US\$ sa godišnjom stopom rasta koja dostiže 15%. Islamske finansijske institucije (komercijalne i investicione banake, fondovi, finansijske i osiguravajuće kompanije i druge) posluju u više od 50 zemalja na svih pet kontinenata, a posebno u područjima Bliskog Istoka, Afrike, Jugoistočne Azije, Sjeverne Amerike i Evrope. Pritom ne treba zaboraviti da je prva islamska finansijska institucija, u savremenom obliku, osnovana tek prije nešto više od 40 godina. Prema ocjeni Rodneya Wilsona, profesora ekonomije na Durham University u Škotskoj, rast islamskih banaka u posljednje dvije decenije “krajnje je impresivan” i nema sumnje da će u budućnosti biti nastavljen. Široka baza njihovih klijenata, obim poslova koje obavljaju, te stalno podizanje nivoa obučenosti osoblja osnova je za vjerovanje da se “ne radi o prostom i prolaznom fenomenu”.⁴ Prema tome, islamsko bankarstvo danas predstavlja globalni proces u dinamičnom razvoju tako da zavrjeđuje našu pažnju i respekt.

Islamske komercijalne banke razvile su brojne modele kako na strani mobilizacije bankarskih resursa, tako i na strani finansiranja. Prikupljanje depozita realizira se putem više vrsta računa od kojih se najčešće koriste: tekući, štedni i investicioni. Modeli finansiranja zasnovani su na modelima prodaje (*murabaha*, *salam* i *istisna*), najma (*idžara*), partnerstva (*mušaraka*) i podjele profita (*mudaraba*). Osim navedenih, koristi se i model finansiranja

⁴ Wilson, Rodney, *Retail development and wholesale possibilities*, u Wilson, Rodney, (ed.), *Islamic Financial Market*, Routledge, London and New York, 1990., p. 3.

bez troškova i naknade (*kard hasan*).⁵ Islamsko novčano tržište nalazi se u fazi uspostavljanja, a njegovi instrumenti testiraju se na mogućnost praktične primjene.

Iako islamski finansijski sistem u cjelini, a islamsko bankarstvo posebno, sve više doprinose finansiranju ekonomskog razvoja, postajući značajan učesnik globalnog finansijskog tržišta, u Bosni i Hercegovini ne pridaje mu se značaj koji realno ima. Tako, umjesto otvaranja perspektiva, uspostavljanja i jačanja ekonomske saradnje privrede Bosne i Hercegovine sa privredama muslimanskih zemalja (što realno može biti od koristi objema stranama), ove aktivnosti više su prepuštene slučaju nego organiziranom i osmišljenom pristupu. Jedan od neiskorištenih segmenata i potencijala nalazi se i u mogućnostima Bosne i Hercegovine da tržištima muslimanskih zemalja ponude poslovnu saradnju koja će biti zasnovana na islamski prihvatljivim principima poslovanja. Ignoriranjem potrebe analize, dopuna i izmjena postojeće zakonske regulative propušta se i mogućnost kreiranja pretpostavki za uspostavljanje takve saradnje.

2. Osnovna ograničenja Zakona o bankama FBiH

Domaća islamska banka svoje poslovanje uskladila je sa važećim zakonskim propisima i u tom okviru traži mogućnost realizacije svojih poslovnih i razvojnih ciljeva. Zakon o bankama⁶ FBiH kao i prateći zakonski propisi ne respektiraju specifičnosti *interest-free* modela poslovanja. Istina, postojeće zakonodavstvo ne sprečava osnivanje i poslovanje islamskih banaka, jer ne propisuje obavezu plaćanja i naplate kamate, međutim, brojnim ograničenjima, ono ne omogućava njihovu punu poslovnu ekspanziju. Iako bi cjelovita analiza ograničenja postojećeg Zakona o bankama FBiH zahtijevala znatno više prostora, kao ilustraciju, navest ćemo samo nekoliko primjera.

Zakon o bankama FBiH (*član 39.*) precizno propisuje da “banka može

⁵ O pojedinim modelima islamskog bankarstva vidjeti: Hadžić, Fikret, *Bankarstvo islamskih zemalja u funkciji finansiranja privrednog razvoja*, doktorska disertacija, Ekonomski fakultet u Sarajevu, 2002. godine; Hadžić, Fikret, *Islamsko bankarstvo-finansijski instrumenti u praksi Islamskih banaka*, *Znakovi vremena*, Naučnoistraživački Institut “IBN-SINA”, Sarajevo, br. 3., jesen/zima 2000.; Usmani, Muhammad, Taqi, *Uvod u islamske finansije*, Selsebil, Živinice, 2003.

⁶ *Službene novine FBiH*, br. 39/98, 32/00, 41/02 i 58/02.

obavljati samo sljedeće djelatnosti: 1) primanje svih vrsta novčanih depozita i drugih novčanih sredstava; 2) davanje i uzimanje kredita i finansijski lizing; 3) davanje svih oblika novčanog jemstva; 4) učešće, kupovina i prodaja instrumenata tržišta novca i kapitala za svoj ili tuđi račun; 5) usluge platnog prometa i prijenosa novca; 6) kupovina i prodaja strane valute; 7) izdavanje i upravljanje sredstvima plaćanja (uključujući kreditne kartice, putne i bankarske čekove); 8) pohranjivanje i upravljanje vrijednosnim papirima i drugim vrijednostima; 9) usluge finansijskog menadžmenta; 10) kupovina i prodaja vrijednosnih papira i 11) drugi poslovi koji proizlaze iz tačaka 1–10”.

Prema navedenom, proizlazi da se banka ne može baviti trgovinom ili posredovanjem u prometu, kao djelatnostima na čijim osnovama su razvijeni modeli finansiranja koje dominantno, u svojoj poslovnoj praksi, primjenjuju savremene islamske banke. Kao jedan od osnovnih šerijatskih uvjeta za valjanost modela finansiranja zasnovanih na metodama prodaje jeste da banka mora formalno-pravno postati vlasnik robe ili opreme koja je predmet prometa, odnosno finansiranja. To podrazumijeva da banka preuzima i rizike koji prate robu od trenutka njenog preuzimanja od prodavca do trenutka njene prodaje, odnosno predaje kupcu. Nemogućnost bavljenja trgovačkim aktivnostima (pa i u vrlo kratkom roku) uskraćuje islamskoj banci mogućnost korištenja modela finansiranja koji su zasnovani na metodama prodaje ili trgovine kao što su *murabaha*, *salam*, *istisna'*, te drugih sličnih modela ili modela koji predstavljaju kombinaciju navedenih sa ostalim modelima finansiranja.⁷ S obzirom na to da korištenje navedenih modela finansiranja, za islamske banke, predstavlja osnovni izvor zarade i generiranja profita – jasno je koliko navedeno zakonsko ograničenje utječe na poslovanje, konkurentnost i razvoj islamskih banaka na domaćem finansijskom tržištu.⁸ *Murabaha*, dalje, predstavlja i osnovni model kratkoročnog finansiranja u praksi islamskih banaka, tako da navedeno ograničenje sužava i mogućnost islamske banke da kvalitetno angažira svoje kratkoročne izvore. Prema

⁷ Na isti problem u svom magistarskom radu upozorava i Kovačević, Amel, *Financial Restructuring in Bosnia and Herzegovina with a View to Introducing Islamic Banking as an Alternative*, (neobjavljen rad), International Islamic University Malaysia, Kuala Lumpur, march 2000., p. 89.

⁸ Ovdje nećemo navoditi druga zakonska ograničenja korištenja modela finansiranja zasnovanih na metodama prodaje.

*Odluci o minimalnim standardima za upravljanje rizikom likvidnosti banaka*⁹ (član 6.), banka je obavezna vršiti ročno usklađivanje izvora i plasmana sredstava s ciljem sprečavanja rizika nelikvidnosti koji realno može nastati angažiranjem kratkoročnih izvora u srednjoročne i dugoročne plasmane. Ukoliko islamska banka nema adekvatnih modela pogodnih za kratkoročno angažiranje likvidnih sredstava, onda ona nema ni kvalitetnih instrumenata upravljanja svojom likvidnošću, dok, s druge strane, potrebe njenih klijenata za kratkoročnim izvorima finansiranja ostaju nezadovoljene. To je može dovesti u nepovoljniju poziciju u odnosu na konkurenciju.¹⁰

Drugi modeli finansiranja kao što su *mudaraba*, *mušaraka* i *idžara* Zakonom o bankama nisu zabranjeni, ali i za njihovo korištenje postoje određena zakonska ograničenja. *Mudaraba* model finansiranja, zbog visokog rizika, rijetko se koristi u praksi islamskih banaka. Isti razlog može biti opredjeljujući i za ograničeno korištenje ovog modela u praksi domaće islamske banke.

Mušaraka, u svom "klasičnom" obliku, kao model finansiranja zasnovan na partnerstvu, zajedničkom ulaganju, odnosno učešću u raspodjeli dobiti ili gubitka, mogao bi naći svoju praktičnu primjenu u poslovnoj praksi domaće islamske banke. Ipak, njegovu širu primjenu ne treba očekivati. Naime, u skladu sa *Zakonom o bankama FBiH* (član 22.): "Banka ne može, direktno ili indirektno, bez prethodnog odobrenja Agencije, imati: 1) značajan dionički interes u pravnom licu koji, prema njegovoj trenutnoj neto vrijednosti, prelazi iznos od 5% osnovnog kapitala banke utvrđenog posebnom odlukom Agencije (u daljem tekstu osnovni kapital), ili 2) ukupnu neto vrijednost svih dioničkih interesa banke u drugim pravnim licima iznad 20% osnovnog kapitala banke. Banka ne može, direktno ili indirektno, imati dionički

⁹ *Službene novine FBiH*, br. 47/98.

¹⁰ Ovaj nedostatak mogao bi se djelimično otkloniti korištenjem modela "privremene ili umanjujuće mušarake". Njime se finansira konkretan posao na osnovu zaključenog *mušaraka* ugovora između islamske banke i klijenta sa unaprijed utvrđenim rokom trajanja. U toku i po završetku posla, odnosno isteku ugovora, banka i klijent dijele ostvarenu dobit po unaprijed utvrđenom omjeru. U uvjetima nemogućnosti ili otežane primjene *murabaha* modela finansiranja, ovaj model bi mogao predstavljati prihvatljiv način kratkoročnog finansiranja. Možda bi se rješenje moglo tražiti i u odobrenju islamskim bankama da mogu osnovati *murabaha* kompaniju koja bi bila u vlasništvu banke i bavila se trgovačkim poslovima, dok bi islamska banka ostala u segmentu finansiranja *murabaha* poslovnih aktivnosti.

interes u jednom pravnom licu koji prelazi 15% njenog osnovnog kapitala, niti dioničke interese u pravnim licima u ukupnoj vrijednosti većoj od 60% osnovnog kapitala banke”. Navedeno predstavlja značajno ograničenje korištenja *mušaraka* modela finansiranja u poslovnoj praksi domaće islamske banke. Naime, islamska banka, ne samo da ne može računati na korištenje efekata “finansijske poluge”, nego, u skladu sa navedenim zakonskim odredbama, nije u mogućnosti, korištenjem ovog modela finansiranja, angažirati sredstva veća od 60% vrijednosti svog osnovnog kapitala;

Idžara model finansiranja sa aspekta *Zakona o bankama FBiH* nije sporan. Članom 39., tačka 2., bankama je dozvoljeno da se mogu baviti poslovima “finansijskog lizinga”. Međutim, islamske banke u svojoj praksi primjenjuju “operativni” lizing koji pretpostavlja da banka kupuje predmete budućeg iznajmljivanja i daje ih u zakup svojim klijentima. Tako je predmet najma u vlasništvu najmodavca – banke koja nosi rizik njegovog uništenja ili oštećenja u toku perioda trajanja najma.¹¹ Prema tome, ni ovaj model finansiranja, u njegovom izvornom obliku, islamska banka, u domaćim uvjetima, ne bi mogla obavljati samostalno. Ona bi, poput konvencionalnih banaka, mogla osnovati lizing ili *idžara* kompaniju koja bi se bavila poslovima lizinga, dok bi ona sama ostala u segmentu njegovog finansiranja. Međutim ponovno se postavlja, već naveden, problem proporcije angažmana sredstava u odnosu na vrijednost osnovnog kapitala.

Navedeni problemi bi se mogli riješiti kada bi postojeći Zakon o bankama FBiH respektirao trendove razvoja savremenog bankarstva. Tako, jedan od najvećih savremenih teoretičara bankarstva Peter Rose navodi sljedeće: “Mnoge banke i finansijske kompanije počele su da nude svojim poslovnim klijentima usluge mogućnosti kupovine opreme putem lizing aranžmana, na taj način što kreditna institucija kupuje opremu i rentira je klijentu. Od ovih usluga lizinga opreme imaju koristi i lizing institucije i klijenti pošto zakupodavac, kao pravi vlasnik zakupljene opreme, može da izvrši otpis te opreme radi dodatnih poreskih beneficija”.¹² Prema navedenom, pitanje kupovine sredstava i opreme, te njeno kasnije iznajmljivanje, sa aspekta

¹¹ Vidi detaljnije: Usmani, Muhammad, Taqi, *An Introduction to Islamic Finance*, Idaratul Ma’arif, Karachi, Pakistan, 1999., p. 160.

¹² Rose, Peter & Hudgins, Sylvia, *Bank Management & Financial Services*, McGraw-Hill, New York, 2005., p.16.

savremenog bankarstva, nije upitno.

3. Ostala ograničenja

3.1. Nepovoljan utjecaj poreskog sistema

Kao poseban ograničavajući faktor korištenja pojedinih modela finansiranja javlja se i problem primjene postojećeg poreskog sistema u poslovanju domaće islamske banke. Kod *mudaraba* i *mušaraka* modela finansiranja zasnovanih na učešću u raspodjeli profita ili gubitka, odnosno na partnerstvu, javlja se problem dvostrukog oporezivanja. Finansirana kompanija, po okončanju poslovne godine, obavezna je platiti porez na ostvarenu dobit po stopi od 30%. Tek nakon toga, islamskoj banci može prenijeti njen dio profita koji time postaje bančin prihod. Na kraju poslovne godine, banka iskazuje svoj poslovni rezultat i, ukoliko ostvari dobit, obavezna je na njega platiti porez. Sa istim problemom banka je suočena i kod eventualne realizacije *murabaha* i *idžara* poslovnih aranžmana koje vrši posredstvom svojih *murabaha* ili *idžara* kompanija. U ovom slučaju, konvencionalne banke su u znatno povoljnijem položaju, s obzirom na to da kamata koju naplaćuju, za kompaniju, predstavlja trošak koji tereti njene rashode i time umanjuje osnovicu obračuna poreza na dobit. Dalje, banke plaćaju porez na prihode koje ostvaruju po osnovu naknade, ali ne i po osnovu kamate. S obzirom na to da islamska banka ne ostvaruje prihode po osnovu kamate, ona je i sa aspekta oporezivanja u znatno nepovoljnijem položaju od konvencionalnih.

Prema tome, u segmentu poslovanja po principu učešća u raspodjeli dobiti ili gubitka "troškovi" finansiranja za kompaniju ne predstavljaju rashod ili trošak poslovanja, što neposredno utječe na povećanje poreske osnovice, odnosno obračun poreza na dobit. Time su veća i državna zahvatanja po ovom osnovu. S obzirom na to da navedeni model finansiranja ima veće društveno-ekonomske efekte jer više doprinosi ostvarenju budžetskih prihoda, trebao bi biti obuhvaćen odgovarajućim poreskim i drugim olakšicama. Buduća istraživanja mogla bi biti usmjerena na sagledavanje navedenih efekata, kao i efekata uvođenja sistema poreza na dodatnu vrijednost (PDV) na poslovanje islamske banke.

3.2. Utjecaj sudskog sistema

Ugovaranje pojedinih modela finansiranja koje primjenjuju islamske

banke otežano je i zbog potrebe da se pravna logika Šerijata uskladi sa važećim (sekularnim) zakonodavstvom. U ovom kontekstu treba navesti i probleme koji se mogu pojaviti u eventualnim sporovima sa domaćim kompanijama ili klijentima kod nadležnih domaćih sudova, jer pravno definiranje pojedinih modela finansiranja koje koriste islamske banke, u okviru domaćeg pravnog sistema, može dovesti do komplikovanih pravnih konstrukcija koje kasnije mogu rezultirati složenim i neizvjesnim sudskim sporovima.

3. 3. Odnos prema Centralnoj banci, nadzornim i drugim državnim institucijama

U uvjetima domaćeg konvencionalnog ekonomskog sistema problemi se mogu pojaviti i u odnosima islamske banke sa državnim i nadzornim institucijama kao što su Centralna banka, Agencija za bankarstvo, Poreska uprava i druge institucije. Centralna banka ima strogo propisana pravila obavezne rezerve koju komercijalne banke izdvajaju i drže na njenim računima. Ukoliko iznos obavezne rezerve prelazi "određeni ekvivalent", Centralna banka komercijalnim bankama obračunava naknadu (kamatu) po tržišnoj stopi. Također i u slučaju neispunjenja obaveze držanja obaveznih rezervi Centralna banka naplaćuje zateznu kamatu. I u jednom i u drugom slučaju islamska banka mora stupiti u pregovore sa Centralnom bankom s ciljem utvrđivanja prihvatljivog modela kojim će se zamijeniti navedeni konvencionalni način naplate ili plaćanja kamate. Ovom prilikom nećemo ulaziti u problem politike likvidnosti islamskih banaka, na koji upozorava Harran kada kaže: "Islamske banke, s obzirom na prirodu same banke i njenih aktivnosti, zahtijevaju liberalniji pristup u kontroli nivoa njihove likvidnosti u odnosu na konvencionalne banke".¹³ Također, važno je ovdje spomenuti i stav zvaničnika Centralne banke BiH, iznijet u kontekstu ocjene efekata predložene izmjene i dopune Zakona o bankama FBiH - islamsko bankarstvo nema nepovoljnih efekata na sistem Centralne banke BiH.

U ovom radu naveli smo samo neka zakonska i druga ograničenja sa kojima se suočava domaća islamska banka. Neophodno bi bilo da Vijeće ministara i Vlada FBiH izvrše cjelovitu analizu svih problema i ograničenja sa kojima se ovaj koncept bankarskog poslovanja u domaćoj praksi suočava,

¹³ Harran, Saad Abdul Sattar H. Al-, *Islamic Banking: Managing the Challenges*, Institut Kajian Dasar, Kuala Lumpur, 1991., p. 12.

te predlože odgovarajuća rješenja u cilju njihovog prevazilaženja. Prvi korak na tom putu bilo bi prihvatanje predloženih izmjena i dopuna Zakona o bankama FBiH, čime bi se islamskoj banci (ali i ostalim bankama) omogućilo da klijentima u BiH mogu ponuditi standardne usluge beskamatnog ili islamskog bankarstva.

4. Neki "argumenti" protiv usvajanja predloženog amandmana

Oponenti izmjena i dopuna Zakona o bankama FBiH, u navedenom kontekstu, kao svoje argumente protiv navode sljedeće¹⁴:

1. "Nema opravdane potrebe za ovakvom odredbom u postojećem zakonu koji pruža potreban i dovoljan okvir da banke koje žele koristiti u svom poslovanju i pojedine principe islamskog bankarstva to i čine, što je i u praksi slučaj."

Međutim, praksa upravo demantira navedenu tvrdnju jer, da banke mogu koristiti uobičajene modele koje u poslovnoj praksi koriste islamske banke, zar bi došlo do inicijative za izmjenama i dopunama zakona? U kontekstu već razmotrenog napomenućemo samo da islamske banke u svijetu, kao dominantan model kratkoročnog finansiranja, koriste "*mark-up*" ili "*cost-plus-based financing*" model koji se naziva „*murabaha*“ i koji predstavlja „kupoprodaju sa maržom“. Islamsko bankarstvo polazi od osnovnog postulata po kojem je "trgovina dozvoljena, a kamata zabranjena". To pretpostavlja da banke koje koriste islamske modele finansiranja formalno pravno trebaju postati vlasnici proizvoda kojeg će prodati klijentu banke. Po ovom konceptu, novac je sadržan u robi koja je predmetom trgovine. Islamska banka ne može klijentu odobriti tzv. nenamjenski kredit, odnosno kredit koji će klijent koristiti po svojoj slobodnoj volji. Finansiranje ne može biti odvojeno od prometa realnih vrijednosti. Aktuelni zakon ne omogućava bankama takvu aktivnost. U bankarskoj poslovnoj praksi to bi značilo da banka na posebnom prolaznom računu može kratkoročno evidentirati kupljene proizvode ili robe, te ih, po izvršenoj prodaji, rasknjižiti sa tog prolaznog računa. Naravno banka neće praviti skladišta za takvu robu, neće

¹⁴ Iz pisma ministra finansija u Vladi FBiH gosp. Dragana Vrankića Vladi FBiH od 04. 05. 2005. godine.

je imati u klasičnim zalihama niti evidentirati kao osnovno sredstvo. Ona neće vršiti fizičku manipulaciju robom, već će je samo evidentirati na svom prolaznom računu do trenutka kada je njen klijent (kupac) ne preuzme od stvarnog prodavca, odnosno praktično ne kupi od banke. Banka, zaračunavajući maržu u toj poslovnoj-trgovačkoj transakciji ostvaruje svoju zaradu. Islamske banke u svijetu primjenom ovog modela finansiranja realizuju od 70 do 80% svojih poslovnih aktivnosti. Domaći zakonski okvir upravo ne omogućava domaćim poslovnim bankama korištenje navedenog modela finansiranja koji se smatra i najmanje rizičnim u islamskom bankarstvu. Primjena modela razvijenih u islamskom bankarstvu kod domaće poslovne banke prilično je reducirana i svedena na tzv. "hibridne" modele koji se zasnivaju, uglavnom, na finansijskom lizingu, i koji su morali biti posebno razvijeni i prilagođeni domaćem bankarskom zakonodavstvu. Tako postojeći zakon omogućava korištenje standardnih modela beskamatnog ili islamskog bankarstva u kapacitetu ne većem od 10%, što značajno reducira obim poslovne aktivnosti domaće islamske banke.

2. "Usvajanjem navedene izmjene idemo suprotno od nastojanja za što većom harmonizacijom entitetske legislative u ovom sektoru."

Upravo takvo harmoniziranje bankama će omogućiti ponudu šire lepeze bankarskih proizvoda na nivou cijele Bosne i Hercegovine. Banke koje posluju na beskamatnim principima ne vrše selekciju ili diskriminaciju klijenata po entitetskim, nacionalnim, vjerskim, spolnim ili rasnim kriterijima i nema realnog razloga da se ograničava njegova primjena samo na područje Federacije Bosne i Hercegovine. Objedinjavanjem entitetskih bankarskih sektora doći će i do usvajanja jedinstvenog zakona o bankama na nivou BiH kao cjeline. U tom kontekstu biće lakše odredbe o beskamatnom bankarstvu preuzeti iz entitetskog zakona nego ga kao "potpuno" novu kategoriju kandidirati i ugraditi u novi zakon. Do tada bi se steklo i dragocjeno iskustvo u provođenju navadenih odredbi zakona, te realno sagledali njegovi efekti na ukupan bankarski i finansijski sistem. Na kraju, postavlja se i pitanje roka objedinjavanja bankarskih sektora u BiH. Aktuelni procesi objedinjavanja u drugim segmentima ukazuju da to nije nimalo lahak, jednostavan niti brz proces.

3. "Bankovni i posebno finansijski sustav u BiH opterećen je naslijeđenim društveno-ekonomskim uređenjem i posljedicama rata i ratnih razaranja i još je siromašne strukture."

Ocjena domaćeg bankarskog i finansijskog sistema, posebno sa aspekta njegove jako siromašne strukture, potpuno je tačna. Upravo inicijativa predlagača dopune i izmjene Zakona ide u pravcu da se obogati domaća siromašna i nerazvijena finansijska struktura. Zadatak svih domaćih državnih struktura trebao bi biti usmjeren ka tome da omoguće i doprinesu širenju i obogaćivanju ponude raznovrsnih finansijskih modela, instrumenata i bankarskih proizvoda na domaćem siromašnom bankarskom i finansijskom tržištu. "Uloga države u ekonomiji bez granica je da štiti interese svojih građana, da im pruža mogućnost izbora."¹⁵

4. "BiH treba pokušati izgraditi bankarski i finansijski sustav koji će svojom kompatibilnošću odgovarati bankovnim i finansijskim sustavima Evropske unije. Značajno je naglasiti da vrsta bankarstva zasnovana na islamskim načelima poslovanja ne predstavlja inovativni pristup, nego u sebi sadrži određene manjkavosti koje su se u razvijenim bankovnim sustavima primjenom pravnih okvira otklanjali tokom posljednjih sedamdeset godina".

Podsjetićemo da se posljednjih godina mijenja dosadašnja uloga tradicionalnih banaka u svijetu, pa i u Evropskoj uniji. Sve češće se postavlja pitanje "da li tradicionalne banke odumiru". Banke, suočene sa snažnom konkurencijom drugih finansijskih institucija, prvenstveno investicionih fondova, sve više napuštaju svoju tradicionalnu ulogu pozajmljivača kredita uz kamatu. One, u nastojanju da sačuvaju svoje tržišno učešće (koje opada), sve više ulaze u ponudu novih proizvoda i usluga: 1) prodaja akcija investicionih fondova, poslovi sa anuitetima i izdavanje polisa osiguranja; 2) naplaćivanje veće provizije za usluge koje su se ranije besplatno obavljale; 3) ponuda većeg broja usluga preko supsidijarnih jedinica (kao što su trgovina hartijama od vrijednosti i garantovanje emisije hartija od vrijednosti-tzv. investiciono bankarstvo); 4) sklapanje poslova zajedničkog ulaganja sa nezavisnim

¹⁵ Dragičević, Mirjana, *Ekonomija i novi razvoj*, Alinea, Zagreb, 1996. p.63.

kompanijama kao što su osiguravajuće i druge kompanije, i drugo.¹⁶ Upravo takve promjene podstaknute aktuelnim procesom finansijske deregulacije od strane države i globalizacije predstavljaju segment beskamatnog bankarstva koji u svojoj poslovnoj praksi koriste islamske banke. Prema tome, predlagač izmjena i dopuna Zakona o bankama upravo je na fonu aktuelnih promjena u savremenom bankarstvu, te prijedlog ni na koji način nije inkompatibilan sa savremenim finansijskim i bankarskim sistemom Evropske unije, odnosno osnovnim tendencijama razvoja savremenog bankarstva. To, ipak, nije “ono” što se u razvijenim bankovnim sustavima nastojalo u posljednjih sedamdeset godina otkloniti, već su to proizvodi i usluge iz segmenta beskamatnog bankarstva koje razvijeni i suvremeni bankovni sustavi posljednjih decenija nastoje razviti i primijeniti. Zbog toga bi omogućavanje primjene savremenih finansijskih i bankarskih proizvoda, instrumenata i usluga prije predstavljao korak ka lakšoj i bržoj integraciji u Evropsku uniju, nego korak udaljavanja od tog zajedničkog cilja.

Dalje, upravo vodeće banke iz zemalja EU nesmetano koriste i nude proizvode islamskog bankarstva. Tako su ih u svoju ponudu davno uvrstile banke poput njemačkih *Deutsche Bank* i *Commerzbank*, holandske: *ABN Amro*, britanskih *HSBC*, *Barclays Capital*, *ANZ Grindlays*, francuskih *BNP Paribas* i *Societe Generale*, švajcarske *UBS*, ali i američke *Citibank*, *JP Morgan/ Chase*, *Goldman Satche*, *UBS Warburg*, ruske *Mežkobank*, japanske *Nomura Securities* i mnoge druge... Sve ove banke kao svoju poslovnu priliku ili šansu prepoznaju u tome da tržištu ponude proizvode za koje bi potencijalni klijenti bili zainteresirani i na kojima bi mogle ostvariti odgovarajuću zaradu. Sve one se rukovode čisto komercijalnim i tržišnim, a ne ideološkim principima i ne smeta im takav način poslovanja i finansiranja. Prema tome, omogućavanje korištenja instrumenata islamskog bankarstva nije inkompatibilno (nespojivo) sa poslovnom praksom i finansijskim sustavima zemalja EU. Trenutno većim problemom smatramo to što se u domaćem bankarskom i finansijskom sustavu ne koriste finansijski instrumenti tržišta novca i kapitala koji se odavno koriste na razvijenim bankarskim i finansijskim tržištima EU, na čijem bi se uvođenju oponenti izmjena i dopuna Zakona o bankama FBiH trebali više angažirati.

¹⁶ Rose, Peter & Hudgins, Sylvia, *Bank Management & Financial Services*, McGraw-Hill, New York, 2005., p.25.

5. "Vrsta bankarstva zasnovana na islamskim načelima poslovanja ... u sebi sadrži i određene manjkavosti"

Teza je potpuno tačna, ali se postavlja i pitanje da li to znači da konvencionalno - na kamati zasnovano bankarstvo predstavlja idealan model finansiranja i funkcioniranja? Kao da konvencionalne banke u našim, pa i u razvijenim finansijskim sistemima, ne sadrže brojne manjkavosti i nisu opterećene problemima i rizicima lošeg poslovanja.

6. "Postoji problem usklađivanja sa propisanim bankarskim poslovima u zemljama EU, Smjernicama EU o dopuštenim poslovima kreditnih institucija u zemljama EU, zatim problematika vezana za sustav osiguranja depozita itd."

Savremeno bankarstvo Evropske unije prihvata model tzv. „univerzalnog bankarstva“ koji bankama otvara znatno širi prostor za rad i ponudu brojnih novih i inovativnih finansijskih proizvoda i usluga, znatno više od onoga što domaćim bankama omogućava postojeći Zakon o bankama. O tome je ranije bilo govora. Primjena modela beskamatnog bankarstva ne bi imala uticaj na sistem osiguranja depozita. Male štediške bi i dalje bile zaštićene za svoje uloge jer bi korištenje modela finansiranja u segmentu beskamatnog bankarstva respektiralo pravila članstva u Agenciji za osiguranje depozita. Dokaz tome je da je postojeća Islamska banka u BiH članica Agencije za osiguranje depozita.

7. "Finansijski instrumenti koji bi se primjenjivali u okviru ovih banaka derogirali bi prudencijalne temelje na kojima počiva suvremeno bankarstvo. Prije svega tu se misli na minimalne standarde izloženosti kreditnom riziku, riziku kreditiranja osoba povezanih s bankom, ulaganja novčanih sredstava u vlasničke udjele nefinansijskih tvrtki i, na koncu, primjena ovih načela mogla bi dovesti do narušavanja tržišne strukture, konkurencije i zaštite potrošača stvaranjem privida o "dobrotvornom i grant" bankarstvu".

Navedena tvrdnja o „derogiranju prudencijalnih temelja domaćeg bankarskog sistema“ potpuno je neosnovana jer se ovim ne mijenja osnovna koncepcija Zakona o bankama FBiH, niti to ima uticaja na sistem Centralne banke BiH, što su njeni zvaničnici i potvrdili. Banke koje bi primjenjivale modele beskamatnog ili islamskog bankarstva, naravno, da su i dalje

obavezne poštovati domaće zakonske propise u svim segmentima koji su navedeni. Potpuno je deplasirano upozoravanje na opasnost od „narušavanja tržišne strukture, konkurencije, ugrožavanja potrošača stvaranjem privida o svojevrsnom „dobrotvornom i grant“ bankarstvu“. Ovim se oponenti, potpuno nepotrebno, stavljaju u funkciju “tržišnih zaštitnika” postojećih konvencionalnih banaka, a islamskim bankama neposredno imputira namjera svjesne obmane javnosti. Jasno je da islamske banke ne rade na „dobrotvornoj i grant“ osnovi, već su to profitno orijentirane banke. One nastoje, pored pokrića svojih troškova, ostvariti zaradu, ali zaradu korištenjem beskamatnih modela finansiranja. U to se, do sada, mogao uvjeriti svaki klijent koji je došao na šalter takve banke. Nije mu trebalo puno da shvati da to nisu „dobrotvorne i grant“ već profitne i tržišne finansijske institucije.

Na kraju, indikativno je da kritičari ni jednom riječju ne ukazuju na potencijalne koristi od predloženih izmjena i dopuna Zakona o bankama. Cijenimo da bi te izmjene i dopune mogle olakšati priliv inozemnog kapitala iz zemalja i od institucija koje preferiraju beskamatni model finansiranja. Bosna i Hercegovina ovim je u prilici da iskoristi svoje komparativne prednosti u odnosu na druge zemlje u regiji omogućavajući priliv kapitala za koji su zainteresirani svi bankarski sistemi u savremenom svijetu. Na taj način bi se olakšao put domaćim kompanijama u nastupu na tržištima islamskih zemalja, tržištima na kojima je Bosna i Hercegovina, prije rata, ostvarivala glavninu vanjskotrgovinskog suficita. Takav pristup omogućio bi rast trgovinske saradnje sa ovom, ekonomski nama izvanredno značajnom grupom zemalja za čije tržište se žestoko nadmeću kompanije iz razvijenih zemalja. Ovim ne samo da bi se obogatila ponuda novim bankarskim proizvodima već bi i bankarski klijenti bili u prilici da biraju bankarske proizvode koji im više odgovaraju. Navedeno bi, zasigurno, imalo povoljne efekte i na smanjivanje visokih kamatnih stopa domaćih poslovnih banaka prema privredi i stanovništvu, što bi imalo povoljan efekat na intenziviranje poslovnih aktivnosti u zemlji.

Zaključak

Islamsko bankarstvo predstavlja globalan proces koji, posljednjih godina, bilježi snažnu ekspanziju. Svoju poslovnu aktivnost realizira primjenom

instrumenata beskamatnog finansiranja. Islamsko bankarstvo u Bosni i Hercegovini predstavlja dio domaćeg konvencionalnog bankarskog sistema koji je dominantno zasnovan na kamati. U takvim uvjetima, po samoj svojoj prirodi, ovaj koncept suočava se s brojnim ograničenjima funkcioniranja. Prepoznavamo ih u dijelu domaćeg zakonodavstva, utjecaju poreskog i sudskog sistema, odnosu prema Centralnoj banci BiH, regulatornim i drugim državnim institucijama, povećanom riziku poslovanja i drugom. Osnovno ograničenje sadržano je u nemogućnosti islamskih banaka da, po Zakonu o bankama FBiH, koriste instrumente beskamatnog finansiranja koji su zasnovani na prodaji, odnosno trgovini. Inicijativa za usvajanje amandmana kojima bi to bilo omogućeno zaustavljena je na Domu naroda Parlamenta FBiH. Neznanje, nerazumijevanje i ideološke predrasude pojedinih državnih-entitetskih zvaničnika dovode do otpora i opstrukcija prihvatanju zakonskih rješenja kojima bi se olakšalo poslovanje i omogućila poslovna ekspanzija koncepta islamskog bankarstva u Bosni i Hercegovini.

Rješenje problema zakonskih ograničenja i dalje treba tražiti u dijalogu sa državnim organima, koji bi trebao rezultirati prihvatanjem predloženih izmjena i dopuna postojećeg zakonskog okvira s ciljem respektiranja specifičnosti poslovanja islamskih finansijskih institucija, te fleksibilnijeg pristupa regulatornih i drugih državnih organa islamskim finansijskim institucijama. Od načina i brzine otklanjanja prepreka i ograničenja zavisit će, ne samo uloga, nego i mogućnost korištenja potencijala islamskog bankarstva u procesu finansiranja ekonomskog razvoja, priliva inozemnog kapitala i podrške procesu jačanja i unaprjeđenja ekonomske saradnje Bosne i Hercegovine s muslimanskim zemljama.

Abstract

In our domestic conditions, when the entire banking system is based on conventional banking, the introduction of an alternative method of conducting business is both a challenge and a difficult task. This is particularly true from the perspective of the domestic legal and economic system, which does not adequately respect the specific features of the Islamic interest-free model of doing business. The existing legal framework places no restrictions on the establishment and conduct of business of Islamic banks, but does not enable them to expand their business.

Over the past few months, the proposed amendments to the Law on the Banks of FBiH have been debated in professional and political circles in the Federation of Bosnia and Herzegovina. These would make it legal for various interest-free instruments to be introduced into the business practices of domestic banks – Islamic banking, in other words. Since Islamic banking is now a global process, obstructions to the legalization of its application erect barriers to the process of globalization itself. Or is globalization possible and achievable only unidirectionally – from west to east, or from north to south? One gains the impression that the rare, almost accidental incidences of movements in the opposite direction have no prospect of success and need to be met with sanctions. Based on the analyses conducted, this paper draws attention not only to some of the basic legal and other limitations, but also to political obstruction to the application of the concept of Islamic banking in the conditions of the predominantly conventional economic system in Bosnia and Herzegovina.